

ตำนานการเกิดขึ้นของรอยพระวิษณุบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

LEGEND OF THE OCCURRENCE OF THE VISHNU

FOOTPRINT'S IN BRAHMANISM-HINDUISM

พระวรวุฒิ วิสุทธิเมธิ (โอทอง)

PhraWorawut Wisutthimethi (Othong)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

e-mail: warawut19952538@G-mail.com

วันที่รับบทความ (Received) : 23 พฤษภาคม 2568

วันที่แก้ไขบทความ (Revised) : 26 มิถุนายน 2568

วันที่ตอบรับบทความ (Accepted) : 27 มิถุนายน 2568

บทคัดย่อ

รอยพระวิษณุบาท คือรอยพระบาทของพระวิษณุเทพ ที่พระองค์ทรงเสด็จมาประทับเอาไว้ยังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์หลายแห่ง เป็นนิมิตหมายแห่งความเจริญรุ่งเรืองของนิกายไวษณพ และเป็นสัญลักษณ์แทนพระวิษณุเทพ ในการปราบอธรรมให้หมดไปจากไตรโลก ซึ่งรอยพระวิษณุบาทมักจะปรากฏบนแผ่นหินสีดามีทั้งรอยพระบาทคู่ และพระบาทเดี่ยว ตามตำนานเล่าว่ามีอยู่ 5 แห่ง ได้แก่ 1) รอยพระวิษณุบาทที่เมืองหริทวาร 2) รอยพระวิษณุบาทที่เมืองพัทรีนาถ 3) รอยพระวิษณุบาทที่เมืองคยาสี่สะ 4) รอยพระวิษณุบาทที่เมืองรามศวร และ 5) รอยพระวิษณุบาทที่เมืองวารณสี การเกิดขึ้นของรอยพระวิษณุบาทนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ แต่เกิดขึ้นจากการอันเชิญของเหล่าเทพยดาบนสรวงสวรรค์ อ้อนวอนเพื่อให้พระวิษณุเทพทรงอวตารลงมาปราบอสูร ที่เที่ยวทำความเดือดร้อนไปทั่วสามโลก อีกประการหนึ่ง พระวิษณุเทพจะทรงประทานรอยพระวิษณุบาท ให้กับสาวกผู้รักดี และอุทิศตนต่อพระองค์ อันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้ระลึกถึงพระองค์ และเพื่อเป็นสิ่งเคารพสักการบูชา ให้เกิดความเป็นอุดมมงคล รอยพระวิษณุบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เป็นรอยพระบาทขนาดกลาง ไม่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์ทางศาสนา รอยพระวิษณุบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู เกิดขึ้นจากการอวตาร ของพระวิษณุเทพลงมาปราบอสูร และพระองค์ทรงได้ประทับรอยพระบาทเอาไว้ เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการปราบอธรรม

คำสำคัญ: ตำนาน, รอยพระวิษณุบาท, ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู, คัมภีร์วิษณุปุราณะ

Abstract

The Vishnu's footprint is the footprint of the Lord Vishnu who had stamped in many holy places, it was the symbol of prosperity of Vaishnavism, and as the symbol of Vishnu to defeat the injustice of the worlds. The Vishnu's footprint often appears on the dark stone or rock, there are footprints in both of the pair and single. There are five places in the legend,1) the Vishnu's footprint at the Haridwar,2) the Vishnu's footprint at Padrinath,3) the Vishnu's footprint at Gayasisa,4) the Vishnu's footprint at Ramesh, and 5) the Vishnu's footprint at Varanasi. The occurrence of the Vishnu's footprint is not accident but it arose from the invitation of the deities in the heaven to request him to come down for defeating the demon who was suffered trouble all around the worlds. By the way, Vishnu has stamped the footprint to followers who are disciplined and dedicated to him as the spiritual anchor to remind him and for worship to be the highest good fortune.

Keywords: Legend, Vishnu's footprints, Brahmanism-Hinduism, Vishnu Purana

บทนำ

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีตำนานที่เป็นคติความเชื่อเกี่ยวกับรอยพระวิष्ณูบาท ซึ่งเป็นรอยเท้าขององค์พระวิष्ณู ชาวฮินดูเชื่อกันว่าเป็นสิ่งมงคลศักดิ์สิทธิ์ เป็นของอันล้ำค่าสูงส่ง เป็นเหมือนสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าทรงประทานให้มวลมนุษยได้กราบไหว้บูชา เพื่อความเป็นสิริมงคล ตำนานการบังเกิดขึ้นของรอยพระบาทนั้น ล้วนแต่มีแง่คติธรรมคำสอน และเรื่องราวต่าง ๆ แอบแฝงไว้อย่างมากมาย จึงเป็นสิ่งที่ชวนให้บรรดาศาสนิกชนทั้งหลาย อยากค้นหาอยู่เสมอในเรื่องราวนั้นอย่างไม่มีวันจบสิ้น และในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ก็มีตำนานที่เกี่ยวข้องกับการบังเกิดขึ้นของรอยพระวิष्ณูบาท ซึ่งมีความเชื่อว่า รอยพระวิष्ณูบาท คือรอยพระบาทของพระวิष्ณู ถือว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งการปราบอธรรม ตามความเชื่อของนิกายไวษณพ พระวิष्ณูเป็นมหาเทพผู้ยิ่งใหญ่ในการปกป้องไตรภพ ได้แก่ สวรรค์ มนุษย์ และบาดาล เมื่อโลกมนุษย์เกิดความวุ่นวาย เป็นเหตุมาจากอสูรที่มาเบียดเบียน พระองค์จะทรงอวตารแบ่งภาคลงมาปราบอสูร และนำความสงบสุขกลับมาสู่โลกอีกครั้ง รอยพระวิष्ณูบาทนั้น ฝ่ายลัทธินิกายไวษณพ เชื่อกันว่าเป็นของมงคล และศักดิ์สิทธิ์สูงสุด ประดุจดั่งตัวแทนแห่งองค์มหาเทพวิष्ณู เป็นสิ่งที่องค์มหาเทพวิष्ณูได้มอบประทาน มาเพื่อให้เหล่ามนุษย์บนโลกได้กราบไหว้บูชาขอพรเพื่อความเป็นสิริมงคล ตามตำนานที่เกี่ยวข้องกับรอยพระวิष्ณูบาท ที่มหาฤๅษีวาลมิกิได้รจนาเอาไว้ความตอนหนึ่งว่า รอยพระบาทแห่งองค์พระวิष्ณูเทพ

พระองค์ทรงอวตารมาปราบอสูรในภาคต่าง ๆ พระองค์ทรงใช้พระบาทเหยียบอสูรเอาไว้ ปรากฏเป็นรอยพระบาทของพระองค์บนแผ่นหินสีดำมีอยู่ 5 แห่ง ได้แก่ เมืองหริทวาร เมืองพัทรินาถ เมืองคยาสิสะ เมืองรามศวร และเมืองวารณสี การอวตารลงมาขององค์พระวิष्ณูเทพ จะเป็นมูลเหตุให้เกิดรอยพระวิष्ณูบาท ในปางรามาวตาร เพื่อปราบเหล่าอสูร และเพื่อนำความสงบสันติสุขมาสู่โลกมนุษย์อีกครั้ง การเสด็จอวตารขององค์พระวิष्ณูเทพ ในแต่ละครั้งนั้นหมายถึง การกอบกู้โลก และจักรวาลให้รอดพ้นจากภัยพิบัติทั้ง

ปวงที่จะบังเกิดขึ้น เมื่อองค์พระวิษณุเทพเสด็จอวตารลงมาครั้งใด จะบังเกิดขึ้นซึ่งรอยพระวิษณุบาท รอยพระวิษณุบาทจึงเป็นเหมือนตัวแทน ของพระวิษณุเทพ ที่คอยให้แสงสว่างกลางใจแก่สาวกผู้ภักดี และอุทิศตนต่อพระองค์ ศาสนิกชนของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู มีตำนานเรื่องเล่า และมีคติความเชื่อกันว่า หากได้ไปกราบสักการบูชารอยพระวิษณุบาททั้ง 5 แห่ง จะนำความสุขความเจริญรุ่งเรือง และความมีอำนาจมาสู่ชีวิต และครอบครัว บุคคลนั้นจะได้รับการคุ้มครองจากองค์มหาเทพวิษณุ ประดุจดั่งได้รับพรจากพระองค์ การบูชารอยพระวิษณุบาทด้วยจิตศรัทธานั้น แสดงการได้เป็นสาวกผู้ภักดีต่อองค์มหาเทพวิษณุ

ตำนานการเกิดขึ้นของรอยพระวิษณุบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

รอยพระวิษณุบาท คือรอยพระบาทแห่งองค์พระวิษณุเทพ ที่ได้ใช้ปราบเหล่ายักษ์และเหล่าอสูร และได้ประทานให้แก่สาวกผู้ศรัทธาต่อพระองค์ รอยพระวิษณุบาทนั้นตามความเชื่อของลัทธิไวษณพนิกาย คือนิกายที่นับถือพระนารายณ์เป็นใหญ่ ถือว่าเป็นของมงคลสูงสุด และเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่องค์มหาเทพที่ได้มอบประทานให้ไว้แก่เหล่าสาวกผู้ศรัทธา รอยพระวิษณุบาทมักจะปรากฏอยู่บนหินสีดำ ตามคัมภีร์ทางศาสนาว่ามีอยู่ 5 แห่ง คือที่หริทวาร พัทรีนาถ คยา ราเมศวร และวารณสี การบูชาพระวิษณุบาทนั้น มักจะบูชาด้วยดอกไม้มงคลของหอม รอยพระวิษณุบาทที่มีระบุตามตำนานกล่าวว่า มีอยู่สองประเภท คือรอยพระวิษณุบาทที่เป็นรอยพระบาทคู่ และรอยพระวิษณุบาทที่เป็นรอยพระบาทเดี่ยว ได้แก่ รอยพระวิษณุบาทคู่ คือรอยพระวิษณุบาทปางโมहिณี ปางฤษีนาถ ปางหทัยวราตาร ปางฤษีภิล ปางพระพลเทพ ปางฤษีวยาส ปางฤษีสุกะเทพ ปางฤษีกุมารทั้งสี่ ปางเทวฤษีนาถ ปางธวันตรี ปางปฤตุ ปางฤษกะ ปางพระหัตตเตระและปางยัญเทพ ส่วนรอยพระวิษณุบาทเดี่ยว คือรอยพระวิษณุบาทปางรามาวตาร ปางฤษณาวตาร ปางวามนาวตาร และปางปรศุรามาวตาร

รอยพระวิษณุบาทที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์วิษณุปุราณะ และปรากฏอยู่ในคัมภีร์รามายณะ เป็นความเชื่อที่ยิ่งใหญ่ของชาวอินเดีย ที่เคารพนับถือพระวิษณุเป็นหลัก เนื้อหาในคัมภีร์กล่าวเล่าเอาไว้ว่า รอยพระวิษณุบาท คือรอยพระบาทแห่งองค์วิษณุเทพ อันเป็นของมงคลสูงสุด มีปรากฏอยู่ในสถานที่อันเป็นมงคล คือที่เมืองหริทวาร เมืองคยาสีสะ เมืองพัทรีนาถ เมืองราเมศวรและที่เมืองวารณสี รอยพระวิษณุบาทนี้เป็นที่เล่าขานว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง หากเมืองใดมีรอยพระวิษณุบาทแล้ว เมืองนั้นจะมีแต่ความเป็นมงคลอุดมสมบูรณ์ที่สุด ประดุจดั่งได้รับพรจากมหาเทพวิษณุ บุคคลใดได้มากราบสักการบูชา ชีวิตก็จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป

รอยพระวิษณุบาทอันศักดิ์สิทธิ์

รอยพระวิษณุบาทนั้น เป็นรอยพระบาทของพระวิษณุเทพ พระองค์ทรงเสด็จมาประทับเอาไว้ยังสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ อันเป็นนิมิตแห่งความเจริญรุ่งเรืองของนิกายไวษณพ เป็นสัญลักษณ์แทนพระวิษณุเทพ ในการปราบอธรรมให้หมดไปจากไตรโลก รอยพระวิษณุบาท มักจะปรากฏบนแผ่นหินสีดำ มีทั้งรอยพระบาทคู่ และพระบาทเดี่ยว ตามตำนานเล่าว่ามีอยู่ 5 แห่ง คือรอยพระวิษณุบาท ที่เมืองหริทวาร รอยพระวิษณุบาท ที่เมืองพัทรีนาถ รอยพระวิษณุบาท ที่เมืองคยาสีสะ รอยพระวิษณุบาท ที่เมืองราเมศวร และรอยพระวิษณุ

บาทที่เมืองวารณสี การเกิดขึ้นของรอยพระวิษณุบาทนั้น ไม่ได้เกิดขึ้นโดยบังเอิญ เกิดขึ้นจากการอันเชิญของเหล่าเทพดาบนสวรรค์ ได้อ้อนวอนเพื่อให้พระวิษณุเทพ ทรงอวตารลงมาปราบอสูร ที่เที่ยวทำความเดือดร้อนไปทั่วสามโลก อีกประการหนึ่ง พระวิษณุเทพจะทรงประทานรอยพระวิษณุบาท ให้กับสาวกผู้ภักดีต่อพระองค์ เพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ ให้ระลึกถึงพระองค์สืบไป รอยพระวิษณุบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้แก่ 1) เป็นรอยพระบาทของพระวิษณุเทพ 2) เป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาพราหมณ์-ฮินดู 3) เป็นสัญลักษณ์ของการมาถึง 4) เป็นรอยแห่งความศักดิ์สิทธิ์ และ 5) เป็นสัญลักษณ์ของการปราบอธรรม ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม มองว่ารอยพระวิษณุบาท เป็นรอยพระบาทของพระวิษณุเทพผู้ยิ่งใหญ่ เป็นสิ่งมงคลศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถดลบันดาลทุกอย่าง ตามที่วิงวอนร้องขอได้ จึงเป็นต้นเหตุของความเชื่อที่ขาดปัญญา ส่วนประเภทรอยพระบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้แก่ 1) พระบาทเดี่ยวและพระบาทคู่ รอยพระวิษณุบาทมีความแตกต่างกันออกไปอย่างสิ้นเชิง ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูยึดถือเอาตามตำนานทางศาสนา คือรอยพระวิษณุบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดูจะมีแค่รอยพระบาทคู่ และรอยพระบาทเดี่ยวเท่านั้น ตำนานรอยพระวิษณุบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ได้แก่

- 1) รอยพระบาท ณ หริทวาร เป็นรอยพระบาทเบื้องซ้ายในปางกรมาวตาร
- 2) รอยพระบาท ณ พัทรีนาถ เป็นรอยพระบาทเบื้องขวาในปางวามนาวตาร
- 3) รอยพระบาท ณ คยาสีสะ เป็นรอยพระบาทเบื้องขวาเทพดาอันเชิญลงมาปราบอสูร
- 4) รอยพระบาท ณ ราเมศวร เป็นรอยพระบาทเบื้องซ้ายในปางรามาวตาร
- 5) รอยพระบาท ณ วารณสี เป็นรอยพระบาทเบื้องซ้ายในปางรามาวตาร

รอยพระบาททั้ง 5 แห่งนั้น ที่ได้ปรากฏให้เห็นนั้นเป็นของจริง มีตำนานเล่าขานอย่างชัดเจน ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูอาศัยความเชื่อในรอยพระบาทดังกล่าว จากคัมภีร์ในทางศาสนาของตนเช่นกัน ที่มีความเชื่อกันว่ารอยพระวิษณุบาท เป็นรอยพระบาทของพระนารายณ์อวตารมีอยู่ 5 แห่ง ได้แก่ รอยพระวิษณุบาท ณ เมืองหริทวาร เป็นรอยพระวิษณุบาทข้างซ้าย รอยพระวิษณุบาท ณ เมืองพัทรีนาถ เป็นรอยพระวิษณุบาทข้างขวา รอยพระวิษณุบาท ณ เมืองคยาสีสะ เป็นรอยพระวิษณุบาทข้างขวา รอยพระวิษณุบาท ณ เมืองราเมศวร เป็นรอยพระวิษณุบาทข้างซ้าย และรอยพระวิษณุบาท ณ เมืองวารณสี เป็นรอยพระวิษณุบาทข้างซ้าย อ้างอิงอาศัยข้อมูลในทางประวัติศาสตร์ เพื่อให้เรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ศาสนาของตนน่าเชื่อถือมากขึ้น ตำนานของรอยพระวิษณุบาทนี้ เป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดคติความเชื่อ ศรัทธา วัฒนธรรม และประเพณีอันดีงาม ชักชวนให้บรรดานักแสวงบุญทั้งหลาย ต้องเดินทางมาแสวงบุญยังสถานที่แห่งนี้ ในปัจจุบันนี้ รอยพระวิษณุบาททั้ง 5 แห่ง ก็ได้กลายเป็นตำนานอันยิ่งใหญ่ ที่มีการกล่าวขานอย่างไม่รู้จบสิ้น

รอยพระวิษณุบาทในคัมภีร์ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

รอยพระวิษณุบาท หมายถึง รอยพระบาทแห่งองค์วิษณุเทพ ถือว่าเป็นของอันเป็นมงคลและศักดิ์สิทธิ์ เพราะว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระวิษณุเทพ พระวิษณุบาทนั้นเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงประทานให้แก่มนุษย์ ยักษ์ อสูร เทพดา บรรดาพระฤๅษีทั้งหลายที่จงรักภักดีและเคารพศรัทธาบูชาพระองค์ ในทางศาสนาพราหมณ์ถือว่า เป็นสุดยอดแห่งสิ่งวิเศษที่มหาเทพได้ประทานมาให้ รอยพระวิษณุบาทนั้นใน

คัมภีร์วิษณุปุราณะ กล่าวว่า มีปรากฏอยู่ 12 แห่ง ได้แก่ เมืองหริทวาร พัทรีนาถ คยา ราเมศวร และวารณสี รอยพระวิษณุบาทจึงถือว่าเป็นสิ่งแทนตัวของมหาเทพ ในฐานะที่องค์พระวิษณุเทพเป็นหนึ่งในมหาเทพตรี มูรติ พระวิษณุเทพเป็นตัวแทนของการปกป้องรักษาโลกจักรวาลให้สงบสุข และทรงกำจัดคนชั่วทรงปกป้อง รักษาคนดี ประทานพรอันวิเศษแก่สาวกผู้จงรักภักดีต่อพระองค์ ส่วนอานุภาพของการบูชารอยพระวิษณุ บาทนั้น ให้ผลไม่เหมือนกัน เพราะชาวอินเดียแต่โบราณมานั้น มีความเชื่อว่า รอยพระวิษณุบาทอาจจะ ประกอบขึ้นจากอะไรก็ได้ แต่ให้ผลในการบูชาต่างกัน คัมภีร์วิษณุปุราณะถือว่า เป็นคัมภีร์เล่มเอกของ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ศักดิ์สิทธิ์ และเก่าแก่ของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คัมภีร์ปุราณะนั้นได้ กล่าวถึงรอยพระวิษณุบาทขององค์พระวิษณุเทพว่ามีปรากฏอยู่ ณ สถานที่อันเป็นมงคลถึง 12 แห่งด้วยกัน มีดังนี้

- 1) โสมนาถ คือปรากฏอยู่ที่เมืองโสมนาถปัตถัน เป็นรอยพระวิษณุบาทปางวามนาถาร เกิดขึ้นใน สมัยกลางของกฤตายุค
- 2) มัลลิการชุน คือปรากฏอยู่ที่ภูเขาที่อยู่ใกล้แม่น้ำกฤษณา เป็นรอยพระวิษณุบาทปางกฤษณาว ตาร เกิดขึ้นในสมัยของเตรตายุค
- 3) กาเลศวร คือปรากฏอยู่ที่อุชเชนี ถูกกษัตริย์อัลตัมซ်ทำลายเสีย เป็นรอยพระวิษณุบาทปางปรศุ รามาวตาร เกิดขึ้นในสมัยของทวาปรยุค
- 4) โองการา คือปรากฏอยู่ที่ตำบลโองการมานาตตา ใกล้ริมฝั่งแม่น้ำนัมมา เป็นรอยพระวิษณุ บาทปางนรสิงหาวตาร เกิดขึ้นในสมัยของทวาปรยุค
- 5) อมเรศวร คือปรากฏอยู่ที่แคว้นอุชเชนี เป็นรอยพระวิษณุบาทปางปรศุรามาวตาร เกิดขึ้นใน สมัยของเตรตายุค
- 6) ไวทยนาถ คือปรากฏอยู่ที่วิหารใหญ่อยู่ที่เบงกอล เป็นรอยพระวิษณุบาทปางรามาวตาร เกิดขึ้นในสมัยของกฤตายุค
- 7) ราเมศวร คือปรากฏอยู่ที่เกาะรามีสเซิร์มระหว่างอินเดียกับเกาะลังกา พระราม ได้สร้างไว้เมื่อ ครั้งจองถนนไปกรุงลงกา เป็นรอยพระวิษณุบาทปางรามาวตาร เกิดขึ้นในสมัยของทวาปรยุค
- 8) ภิมาศังกร คือปรากฏอยู่ที่ทากินี เป็นรอยพระวิษณุบาทปางรามาวตาร เกิดในสมัยของทวาปร ยุค
- 9) วิศเวศวร คือปรากฏอยู่ที่นครวารณสี เป็นรอยพระวิษณุบาทปางวามนาถาร เกิดขึ้นในสมัย ของกฤตายุค
- 10) ตรัยัมพะกะ คือปรากฏอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำโคตมิ เป็นรอยพระวิษณุบาทปางกฤษณาวตาร เกิดขึ้นในสมัยของกฤตายุค
- 11) เคาตเมศวร คือไม่ปรากฏแจ้งชัดว่าอยู่ที่ใดระบุแต่เพียงว่า เป็นรอยพระวิษณุบาทของ พระราม เมื่อครั้งออกเดินทาง

12) เกชาเรศวร คือปรากฏอยู่ที่ภูเขาหิมาลัย เป็นรอยพระวิษณุบาทปางกฤษณาวตาร เกิดขึ้นในสมัยของทวาปยุค

อาจจะเห็นได้ว่า รอยพระวิษณุบาทนั้นมีหลากหลายลักษณะ มีทั้งแบบธรรมดา และแบบที่มีร่วมกันถึงสองรอย คือมีทั้งพระบาทเดี่ยว และพระบาทคู่ ส่วนลัทธิการบูชาพระวิษณุบาท คือลัทธิไวษณพซึ่งเป็นลัทธิที่นับถือพระนารายณ์เป็นใหญ่ รอยพระวิษณุบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือรอยพระบาทของพระวิษณุเทพที่พระองค์ทรงอวตารลงมาปราบเหล่ายักษ์ และอสูร ทรงใช้พระบาทของพระองค์เหยียบบอสูรเอาไว้ ณ ที่แห่งนั้น คัมภีร์รามายณะแสดงเอาไว้ว่า รอยพระวิษณุบาทเกิดจากการที่พระวิษณุใช้พระบาทของพระองค์เหยียบบอสูร อีกประการหนึ่ง เป็นการประทานรอยพระบาทของพระองค์ ให้แก่สาวกผู้เลื่อมใสศรัทธาที่กระทำความดีความชอบแก่พระองค์

ความสำคัญของรอยพระวิษณุบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

รอยพระวิษณุบาท คือรอยพระบาทแห่งองค์วิษณุเทพ ถือว่าเป็นของอันเป็นมงคล และศักดิ์สิทธิ์ เพราะว่าเป็นสัญลักษณ์แทนองค์พระวิษณุเทพ พระวิษณุบาทนั้นเป็นสิ่งที่พระองค์ทรงประทานให้แก่มนุษย์ยักษ์ อสูร เทพยดา และบรรดาเหล่าฤๅษีทั้งหลาย ที่จงรักภักดี และเคารพศรัทธาบูชาพระองค์ในทางศาสนาพราหมณ์ถือว่า เป็นสุดยอดแห่งสิ่งวิเศษที่มหาเทพได้ประทานมาให้ รอยพระวิษณุบาทนั้นในคัมภีร์วิษณุปุราณะ กล่าวว่าปรากฏอยู่ 5 แห่ง คือเมืองหริทวาร พัทรีนาถ คยา ราเมศวร และวารณสี พระวิษณุบาทจึงถือว่าเป็นสิ่งแทนตัวของมหาเทพ ในฐานะที่องค์พระวิษณุเทพ เป็นหนึ่งในมหาเทพตรีมูรติ พระวิษณุเทพเป็นตัวแทนของการปกป้องรักษาโลก และจักรวาลให้สงบสุข และทรงกำจัดคนชั่วทรงปกป้องรักษาคนดี ประทานพรอันวิเศษแก่สาวกผู้จงรักภักดีต่อพระองค์ ส่วนอานุภาพของการบูชารอยพระวิษณุบาทนั้น ให้ผลไม่เหมือนกัน เพราะชาวอินเดียแต่โบราณมานั้นมีความเชื่อว่า รอยพระวิษณุบาทอาจจะประกอบขึ้นจากอะไรก็ได้ แต่ให้ผลในการบูชาต่างกันเป็นคุณสมบัติเฉพาะด้าน ดังความเชื่อของการสร้างบูชาให้ผลที่ต่างกัันมีดังนี้

- 1) ถ้าบูชารอยพระวิษณุบาทด้วยทอง ก็จะสร้างความมั่งมี ซึ่งทศกัณฐ์ในรามายณะมักจะพกติดอยู่เสมอเพื่อกราบไหว้บูชาและขอพรจากองค์พระวิษณุเทพ
- 2) ถ้าบูชารอยพระวิษณุบาทด้วยข้าวสารหรือข้าวสุก ก็จะสร้างอานุภาพในแง่ของอาหารการกินที่อุดมสมบูรณ์
- 3) ถ้าบูชารอยพระวิษณุบาทด้วยดินจากริมแม่น้ำ ก็จะมีที่ดินมากและเป็นราชาที่ดิน
- 4) ถ้าบูชารอยพระวิษณุบาทด้วยมูลโค ก็จะเป็นคนที่ไร้ซึ่งโรคภัยไข้เจ็บ
- 5) ถ้าบูชารอยพระวิษณุบาทด้วยเนยเหลว ก็จะมีความสุขสำราญอยู่เป็นสุข
- 6) ถ้าบูชารอยพระวิษณุบาทด้วยเมสครุทราวสี ก็จะเป็นคนมีความรู้มาก
- 7) ถ้าบูชารอยพระวิษณุบาทด้วยไม้จันทร์หอม ก็จะเป็นคนที่มีผิวพรรณงดงาม
- 8) ถ้าบูชารอยพระวิษณุบาทด้วยดอกไม้ ก็จะทำให้ผู้กราบไหว้บูชามีอายุที่ยืนยาว

ประเภทของรอยพระวิษณุบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู

ประเภทของรอยพระวิษณุบาทนั้น อาจจะเห็นได้ว่า รอยพระวิษณุบาทนั้นมีหลากหลายลักษณะ มีทั้งแบบธรรมดา และแบบที่มีร่วมกันถึงสองรอย คือมีทั้งพระบาทเดี่ยวและพระบาทคู่ และลัทธิการบูชาพระวิษณุบาท คือลัทธิไวษณพซึ่งเป็นลัทธิที่นับถือพระนารายณ์เป็นใหญ่ รอยพระวิษณุบาทที่มีระบุตามตำนานกล่าวว่ามียู่ 2 ประเภท คือรอยพระวิษณุบาทที่เป็นรอยพระบาทคู่ และรอยพระวิษณุบาทที่เป็นรอยพระบาทเดี่ยว มีดังนี้

1) รอยพระวิษณุบาทคู่ ได้แก่ รอยพระวิษณุบาท ปางโมहिณี ปางฤๅษีนิระ ปางหทัยครีวาวตาร ปางฤๅษีกบิล ปางพระพลเทพ ปางฤๅษีवास ปางฤๅษีศุกกะเทพ ปางฤๅษีกุมารทั้งสี่ ปางเทวฤๅษีนารทะ ปางอินวันตรี ปางปฤตุ ปางฤๅษกะ ปางพระทัตตาเตรยะ และปางยัชฌูเทพ

2) รอยพระวิษณุบาทเดี่ยว ได้แก่ รอยพระวิษณุบาท ปางรามาวตาร ปางกฤษณาวตาร ปางวามนาวตาร และปางปรศุรามาวตาร

ส่วนเทวสถานที่ยกสร้างขึ้น เพื่อประดิษฐานรอยพระวิษณุบาทอันศักดิ์สิทธิ์ อันยิ่งใหญ่มีชื่อเสียงที่สุดของอินเดีย คือกลุ่มถ้ำวิหารที่ถ้ำเอลลอร่าเอลเฟินตะ หน้าเมืองบอมเบย์ ทางอินเดียตะวันตก นอกจากนี้ทางด้านตะวันออกของอินเดีย ในแถบเบงกอล รัฐอัสสัมพิหาร ก็มีเทวาลัยเช่นกัน ส่วนอินเดียใต้ บริเวณที่ราบสูงแดคข่านทมิฬนาฑู โอริสสา พูบานะสวาร์ บุรี และมีทราสก็มีเทวสถานบูชาพระวิษณุบาทอยู่เป็นอันมากเช่นกันประเภทของรอยพระวิษณุบาทในศาสนาพราหมณ์-ฮินดู คือรอยพระวิษณุบาทที่เป็นรอยพระบาทคู่ และรอยพระวิษณุบาทที่เป็นรอยพระบาทเดี่ยว ได้แก่ รอยพระวิษณุบาทคู่ คือรอยพระวิษณุบาทปางโมहिณี ปางฤๅษีนิระ ปางหทัยครีวาวตาร ปางฤๅษีกบิล ปางพระพลเทพ ปางฤๅษีवास ส่วนรอยพระวิษณุบาทเดี่ยว คือรอยพระวิษณุบาทปางรามาวตาร ปางกฤษณาวตาร ปางวามนาวตาร และปางปรศุรามาวตาร การเกิดขึ้นของรอยพระวิษณุบาทนั้นถือว่าเป็นเรื่องที่ยากมากเพราะว่า ถ้าไม่เกิดเรื่องเดือดร้อนในสามโลก พระวิษณุเทพจะไม่เสด็จอวตารลงมา

ตำนานการเกิดขึ้นของรอยพระวิษณุบาทปางวามนาวตาร

การอวตารของพระนารายณ์ในแต่ละปาง ล้วนเป็นไปเพื่อความสงบสุขของโลกทั้งสิ้น และในอวตารขององค์พระศรีหรินารายณ์ คือปางวามนาวตาร ล้วนแล้วแต่มีแง่คิดหลักธรรมคำสอนเป็นเสมือนหลักปรัชญาแอบแฝงเอาไว้เสมอ เช่น ประการแรก คือองค์พระนารายณ์นั้นท่านไม่เคยทรงลำเอียงกับผู้ใดเลยสักครั้ง พระองค์ทรงยังมีพระเมตตาที่มากมายมหาศาล กว่ารูปลักษณะภายนอกที่เราเห็นในความจริงแล้วท่านยังสามารถบันดาลให้เราเป็นพระอินทร์ได้อีกด้วย ส่วนประการที่สอง คือคนเราจะต้องไม่เพิกเฉยต่อคำสั่งสอนของอาจารย์ ที่ท่านได้เตือนเราหากว่าท่านอาจารย์ทำอะไรผิดพลาดไป อาจเหมือนกับท่านพระศุกรจารย์ในเรื่องนี้ คือจะต้องได้รับโทษเช่นเดียวกัน เหมือนอย่างที่ท่านครูเทพศุกรจารย์ ที่ท่านได้เสียลูกตาไปข้างหนึ่ง ประการสุดท้าย คือคนที่ตั้งใจบริจาคทาน แม้จะต้องเสียทุกอย่างทุกอย่าง แต่ก็ได้รับกลับคืนมามากกว่าเดิมอย่างเช่นราชันอสุรราชพาลี ยอมสละบัลลังก์ของเขาทั้งสามโลก แต่กลับได้รับการดูแลปกป้องจาก

องค์พระนารายณ์ ผู้เป็นเทพแห่งสามโลกแทนในทางเดียวกันเขาได้ค้นพบหนทางแห่งความดี ไม่มีอะไรยิ่งใหญ่ไปกว่าสิ่งที่เขาได้รับในตอนนี้นี้เลย

ในปัจจุบันเมืองพัทรีนาถ คือเมืองที่มีความสำคัญของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นเมืองที่อยู่ทางภาคเหนือตั้งอยู่ในรัฐอุตตรขัณฑ์ ประเทศอินเดีย มีวัดพัทรีนาถถือว่าเป็นวัดที่สำคัญของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเป็นที่ประดิษฐานรอยพระวิษณุบาท คือรอยพระบาทของพระวิษณุซึ่งรอยพระวิษณุบาทรอยนี้ เป็นรอยพระบาทข้างซ้ายของพระวิษณุปางวามนาถาร เป็นปางที่พระวิษณุได้ทรงอวตารมาเป็นภิกษุที่แสนจะสงบประพฤติดุธรรม ดำรงตนอยู่ในคุณธรรมตลอดมา ทุกวันมีชาวฮินดูเดินทางมาบูชาได้มานมัสการพระวิษณุบาทรอยนี้อย่างมิขาดสาย โดยชาวฮินดูเชื่อกันว่า พระบาทแห่งองค์พระวิษณุนี้เป็นสิ่งที่ถือว่าเป็นของมงคลที่องค์มหาเทพวิษณุพระองค์ทรงประทานมาให้ชาวฮินดู ได้กราบไหว้สักการบูชาเพื่อความเป็นมงคล การที่ได้มากราบสักการะพระวิษณุบาทรอยนี้ เปรียบเสมือนว่าได้ไปกราบแทบพระบาทของพระองค์ ซึ่งจะทำให้ผู้ที่เดินทางไปกราบไหว้บูชาพระวิษณุบาท ที่เมืองพัทรีนาถแห่งนี้ พบเจอแต่ความสุขความเจริญความรุ่งเรืองในชีวิตเปรียบดังได้รับพร อันศักดิ์สิทธิ์ที่ได้ประสิทธิ์จากองค์พระผู้เป็นเจ้า ความเชื่อความเคารพศรัทธาในรอยแห่งพระวิษณุบาทที่เมืองพัทรีนาถแห่งนี้ ยังเป็นความเชื่ออันแนบแน่นมั่นคง ที่ได้ฝังรากลึกอยู่ในจิตใจของชาวฮินดูทุกคนมาตั้งแต่อดีต จวบจนถึงปัจจุบันนี้

ตำนานการเกิดขึ้นของรอยพระวิษณุบาทปางรามาวตาร

รอยพระวิษณุบาทในปางรามาวตาร เป็นรอยพระบาทของพระราม ตามตำนานพระรามไปบูชาศิวะลึงค์พระศิวะ มีตำนานเล่ากันว่า สมัยตอนที่พระรามทรงออกตามหาพระเทวีสีดา ที่โดยทศกัณฐ์ได้ลักพาตัวไปไว้ยังเมืองลงกา ซึ่งหลังจากที่หนุมาน ไปสืบข่าวจนรู้ว่าเกาะลังกาอยู่ในมหาสมุทรทางทิศทักษิณ พระรามจึงทรงยกพลวานรไปยังทิศใต้ แต่ด้วยความที่เกาะลังกา อยู่ไกลจากชายฝั่งมหาสมุทรค่อนข้างมาก พระรามจึงทรงกระทำพิธีบูชาพระศิวะ โดยทรงสร้างศิวะลึงค์ขึ้นมาจากทรายริมทะเลนั่นเอง แล้วกระทำพิธีบูชาจนกระทั่ง พระศิวะทรงปรากฏพระองค์ และทรงประทานคำแนะนำว่าให้วานรทั้งสองในกองทัพ คืออินลนลซึ่งชำนาญในการสร้างถนน สร้างถนนข้ามไปยังเกาะลังกา โดยให้สลักบนหินด้วยอักษรว่าราม อันเป็นพระนามของพระราม ซึ่งหินนั้นจะลอยน้ำ และจะสามารถสร้างถนนข้ามไปยังเกาะลังกาได้ ทรงประทานพรอีกด้วยว่า ต่อไปในภายหน้าที่แห่งนี้ศิวะลึงค์ ที่พระรามทรงสร้างขึ้นนั้น ก็จะถูกเรียกขานตามนามของพระรามว่า ศรีรามศวร ใครก็ตามที่มาสักการบูชา ก็จะได้พรสมปรารถนาทุกประการ

ตำนานการเกิดขึ้นของรอยพระวิษณุบาทปางกฤษณาวตาร

ตามตำนานเล่าว่า รอยพระวิษณุบาทในปางกฤษณาวตารนี้ เป็นรอยพระบาทที่พระวิษณุอวตารลงมาเป็นสารถี คือคนขับรถม้าในศึกมหาภารตะ ให้แก่อรชุนซึ่งเป็นเรื่องราวการทำสงครามที่ยิ่งใหญ่ระหว่างพี่น้องสองตระกูลและสุดท้ายกษัตริย์อรชุน ก็เป็นผู้ชนะได้รับชัยชนะที่ยิ่งใหญ่ เพราะได้รับการช่วยเหลือและได้รับคำแนะนำจากท่านพระกฤษณะ ผู้ซึ่งเป็นสารถีจนสามารถมีชัยชนะที่ยิ่งใหญ่เหนือศัตรูคู่อริได้ ตามตำนานข้างต้นระบุที่มาแห่งรอยพระวิษณุบาทเอาไว้ว่า

หลังจากเสร็จสิ้นภารกิจที่ทุ่งครุเกษตรองค์พระวิชฌเทพ ก็ได้เสด็จกลับยังไวภูมย์อันเป็นที่อยู่ของพระองค์ แต่ก่อนที่องค์พระวิชฌเทพท่านจะเสด็จกลับนั้น กษัตริย์อรชุนได้กราบทูลขอสิ่งของอันเป็นที่ระลึกคือเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ต่อองค์พระวิชฌเทพว่าขอพระองค์ทรงมอบสิ่งของ อันเป็นเครื่องให้ระลึกถึงพระองค์ด้วยเถิด องค์พระวิชฌเทพจึงทรงมีพระเมตตา และพระองค์ได้ทรงมอบพรประทานในรูปแบบแห่งรอยพระวิชฌบาท เพื่อประทานแก่กษัตริย์อรชุน เพื่อเป็นเครื่องให้ระลึกถึงพระองค์ตลอดเวลา และยังประทานพรซ้ำอีกว่าเมื่อใดที่อรชุนสวมนต์อันวนถึงพระองค์ พระองค์ก็จะเสด็จมาปรากฏอยู่ต่อหน้าจะทรงให้ความช่วยเหลืออยู่เสมอตลอดเวลา นับว่าเป็นความโชคดีของสาวกผู้ศรัทธาต่อพระองค์ การได้บูชารอยพระวิชฌบาทนั้นเปรียบเสมือนว่า ได้กราบทูลขอพรขององค์พระวิชฌเทพ ในการบูชารอยพระวิชฌบาทนั้นระบุว่า อรชุน ได้ทำการบูชารอยพระวิชฌบาท ขององค์พระวิชฌจนสิ้นอายุขัย เมื่อสิ้นชีพก็ได้ไปบังเกิดเป็นพญานันตนาคราช ที่เกษียรสมุทรอันเป็นที่ประทับ ขององค์พระวิชฌเทพกับพระแม่ลักษมี ซึ่งเป็นผลที่เกิดจากการบูชาสักการะ รอยพระวิชฌบาทด้วยความเคารพนั่นเอง

ตำนานรอยพระวิชฌบาทเมืองหริทวาร

ตามคัมภีร์วิชฌปุราณะ ได้กล่าวเอาไว้เมืองหริทวารเป็นเมืองที่ศักดิ์สิทธิ์เมืองหนึ่งมีน้ำอมฤตได้หยดลงมายังสถานที่แห่งนี้ จึงทำให้เมืองหริทวารแห่งนี้ กลายเป็นหนึ่งในสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ของอินเดีย แม่น้ำคงคาจึงเป็นเหมือนแม่น้ำที่เปรียบเสมือนสายน้ำแห่งชีวิตของชาวอินเดีย ในทางตอนเหนือของเมืองหริทวารมีกำแพงหินซึ่งมีรอยเท้าของพระวิชฌคือรอยพระวิชฌบาทปรากฏอยู่ด้วย สาวกนิกายไวษณพมักจะมาทำพิธีนมัสการรอยพระวิชฌบาท ณ สถานที่แห่งนี้อยู่เป็นประจำพอทำพิธีบูชาพระวิชฌบาทเสร็จแล้ว ก็จะลงไปอาบน้ำในแม่น้ำคงคาเพื่อเป็นการล้างบาป

พระวิชฌบาท คือรอยเท้าขององค์พระวิชฌ ที่พระองค์ทรงได้ประทับเอาไว้เพื่อเป็นสัญลักษณ์แห่งการมาถึงของพระองค์ พระวิชฌบาทที่เมืองหริทวารแห่งนี้ปรากฏหลักฐานตามตำนานเล่าว่า พระบาทรอยนี้เกิดจากตำนานการกวนเกษียรสมุทร เรื่องมีอยู่ว่ามีพระฤๅษีตนหนึ่งนามว่าทุระवास ซึ่งเป็นปางหนึ่งในการอวตารขององค์พระศิวะ อยู่มาวันหนึ่งพระอินทร์ได้ทรงช้างเอราวัณผ่านมาเมื่อฤๅษีทุระवासเห็นก็ได้นำพวงมาลัยมาถวายแก่พระอินทร์ แต่เมื่อช้างเอราวัณของพระอินทร์ ครั้นได้กลิ่นของดอกไม้ ก็เกิดอาการมีเมมาขึ้นมาทันทีและได้กระตือรือร้นพวงมาลัยจนหมด ฝ่ายพระอินทร์เมื่อเห็นเหตุการณ์ ไม่ได้กล่าวคำขอโทษเลยทำให้ฤๅษีทุระवासโกรธมาก และสาปให้เทวดาต้องพ่ายแพ้ทุกครั้งที่รบกับยักษ์ และทำให้เมื่อเหล่าเทวดารบกับยักษ์ในคราวใด ก็จะต้องพ่ายแพ้ไปในทุกครั้ง จึงทำให้เหล่าเทวดาจึงไปปรึกษากับพระนารายณ์ และพระนารายณ์ก็แนะนำว่าควรทำพิธีกวนเกษียรสมุทร หรือทะเลน้ำมัน อันเป็นที่ประทับของพระองค์เอง ให้เกิดเป็นน้ำอมฤตขึ้นมา เมื่อได้ดื่มน้ำอมฤตแล้ว ก็จะมีกำลังแข็งแรง และมีชีวิตเป็นอมตะไม่เจ็บไม่มีความตาย จากคติความเชื่อที่เล่าสืบต่อกันมานี้ชาวอินเดียจึงถือว่าเป็นเรื่องที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะว่าเรื่องราวนี้ได้เกี่ยวข้องกับองค์พระวิชฌ ที่ตนได้ให้ความเคารพนับถือเป็นอย่างมาก ในฝ่ายของนิกายไวษณพ ซึ่งเป็นนิกายที่นับถือพระวิชฌเป็นใหญ่ ได้อาศัยตามความเชื่อที่มีปรากฏ ในคัมภีร์วิชฌปุราณะว่า รอยพระวิชฌบาทที่ปรากฏขึ้นที่เมืองหริทวารนั้น เป็นรอยพระบาทแห่งองค์พระวิชฌ เรียกว่า พระวิชฌบาท หมายถึง รอยเท้าของ

องค์พระวิฆณุเทพ ซึ่งเป็นพระบาทข้างซ้ายของพระองค์ ที่พระองค์ทรงเคยเสด็จมา ณ เมืองหริทวารแห่งนี้ พระองค์ทรงมอบรอยพระบาทแห่งพระองค์ ให้ไว้แก่ผู้ที่เคารพศรัทธาต่อพระองค์ เป็นการตอบแทนในการกราบไหว้สักการบูชา เพราะเหตุที่พระองค์ทรงเลือกประทับรอยพระบาทข้างซ้ายเอาไว้ ณ เมืองหริทวารแห่งนี้ พระองค์ทรงถือว่า เมืองหริทวารเป็นดินแดนอันศักดิ์สิทธิ์ เป็นประตูสู่สวรรค์ และเป็นหนทางสู่พระองค์ พระองค์จึงทรงได้ประทับรอยพระบาท ของพระองค์เอาไว้ยังสถานที่แห่งนี้ เป็นเครื่องให้รำลึกนึกถึงพระองค์ อยู่ตลอดเวลา เมืองหริทวารแห่งนี้ยังเป็นที่พักแรมของเหล่าผู้ศรัทธาต่อพระองค์ เมื่อได้มาสักการบูชารอยพระวิฆณุบาทขององค์พระวิฆณุเทพ ยังสถานที่แห่งนี้แล้ว จะทำให้เกิดความเป็นมงคลต่อชีวิตและบุคคลนั้น จะมีความสุข ความเจริญก้าวหน้าสถาพร พระองค์ทรงให้พรต่อผู้ที่เคารพศรัทธาต่อพระองค์อีกว่าบุคคลใด ได้มาสักการบูชาต่อรอยพระวิฆณุบาท ณ เมืองหริทวารแห่งนี้ บุคคลนั้นจะมีความสุขสำราญในชีวิตจะได้รับ ความคุ้มครองจากพระองค์ จะไม่มีศัตรูหมุ่มาทำอันตรายได้ พระองค์ทรงกล่าวอีกว่าพรของพระองค์ จะอยู่กับผู้ศรัทธาต่อพระองค์เสมอ และเมื่อสิ้นชีพไปแล้วบุคคลที่ได้มาสักการบูชารอยพระวิฆณุบาทนี้จะได้ ไปบังเกิดอยู่บนสวรรค์ เนื่องด้วยสาเหตุนี้เอง จึงทำให้บรรดานักแสวงบุญทั้งหลาย ได้พากันเดินทางมากราบ ไหว้สักการบูชารอยพระวิฆณุบาทที่เมืองหริทวารแห่งนี้ อยู่เป็นประจำอย่างไม่ขาดสาย เพราะเนื่องด้วย อาศัยเหตุปัจจัยที่ว่าเมื่อบุคคลใดก็ตาม มาสักการบูชารอยพระบาทแห่งองค์พระวิฆณุ ณ เมืองหริทวารนี้แล้ว ประกอบด้วยจิตที่เคารพศรัทธา ต่อพระวิฆณุบุคคลนั้นเมื่อสิ้นชีพจากอัตภาพนี้ไปแล้วย่อมจะเข้าสู่สุคติโลก ดำเนินรอยพระวิฆณุบาทเมืองคยาสี่สະ

ต้นกำเนิดของพระวิฆณุบาทนั้น มาจากเรื่องราวของคยาสุร ต้นกำเนิดของอสูรตนนี้คือมีบางตำนานเล่าว่า พระพรหมสร้างอสูรตนนี้ขึ้นมาเมื่อคราวสร้างโลก ในบางตำนานเล่าว่า เป็นบุตรของอสูรตรีบุรุษ หลังจากที่ได้เรียนพระเวทแล้ว คยาสุรได้บำเพ็ญตบะอย่างแรงกล้าจนพระวิฆณุได้เสด็จลงมาประทานพรให้ คยาสุรได้ขอพรว่าถ้าผู้ใดก็ตามที่ได้มาสัมผัสร่างกายของตน ขอให้ผู้นั้นบรรลุโมกษะเข้าถึงไภวภูมิโดยฉับพลัน เมื่อมีผู้บรรลุโมกษะ เนื่องจากการสัมผัสร่างกายของคยาสุรจำนวนมาก จึงทำให้สัตว์นรกในยมโลกลดลงพระยม พร้อมด้วยเทพจำนวนมากจึงเข้าไปเฝ้าพระวิฆณุเกี่ยวกับปัญหานี้ พระวิฆณุจึงทูลพระพรหมให้ออกอุบายโดยการทำพิธีชัณฐ์ บนร่างกายของคยาสุร เมื่อพระพรหมได้ขอทำพิธีชัณฐ์บนร่างกายของคยาสุรแล้วคยาสุรจึงนอนลงกับพื้น พระพรหมได้ทำพิธีชัณฐ์บนร่างกายของคยาสุรตนนั้น เมื่อประกอบพิธีชัณฐ์เสร็จแล้ว คยาสุรจะลุกขึ้นแต่ว่าเทวดาทั้งหลาย พยายามจะทำไมให้อสูรตนนี้ลุกขึ้น พระพรหมจึงให้พระยมนำก้อนหินมาวางไว้บนศีรษะของคยาสุร แต่คยาสุรก็ยังคงเคลื่อนไหวได้อีก เทวดาทั้งหลายจึงพากันไปเข้าเฝ้าพระวิฆณุ พระวิฆณุจึงทรงเสด็จมาประทับบนร่างของคยาสุร ทำให้คยาสุรไม่สามารถเคลื่อนไหวได้อีกคยาสุรจึงได้ขอพรจากพระวิฆณุว่า แม้ข้าพระองค์จะสิ้นชีพลงไปขอให้รอยพระบาทของพระองค์ จงสถิตอยู่บนร่างกายของข้าพระองค์ตลอดไป トラบเท่าที่โลกพระอาทิตย์ และพระจันทร์ยังคงมีอยู่ผู้ใดก็ตามที่มาอยู่ที่คยาเกษตร และได้ถวายข้าวบิณฑบาตบนร่างกายของข้าพระองค์ขอให้บรรพบุรุษของเขาเหล่านั้นจงพ้นจากบาปทั้งปวง จากนั้นร่างของคยาสุรก็ได้กลายเป็นหินสีดำและรอยบาทแห่งองค์พระวิฆณุจึงยังคงประทับอยู่บนรอยหินสีดำนั้น สถานที่แห่งนี้จึงได้กลายเป็นสถานที่แสวงบุญของชาวฮินดูทั้งหลายโดยเฉพาะผู้ที่ญาติพี่น้องจะเสียชีวิต

ยังมีเรื่องเล่าแทรกเกี่ยวกับหินที่พระยมนำมาวางไว้บนตัวของคยาสุรว่า เดิมทีหินก้อนนี้เป็นธิดาของพระพรหมเมื่อธิดาของพระพรหมได้เจริญวัยขึ้น พระพรหมจึงได้ประทานให้กับฤๅษีตนหนึ่งวันหนึ่งฤๅษีได้กลับมายังอาศรมนอนลง สั่งให้ธิดาพระพรหมนวดเท้าให้ หลังจากนั้นเพียงชั่วคราว ฤๅษีก็หลับไปและธิดาของพระพรหมก็ได้ไปเข้าเฝ้าพระพรหม หลังจากที่ฤๅษีได้ตื่นขึ้นมาไม่เห็นภรรยาของตนจึงได้สาปให้ภรรยาของตนกลายเป็นหินไป ธิดาของพระพรหมหลังจากที่ได้กลายเป็นหินไปแล้ว ก็ได้บำเพ็ญตบะต่อองค์พระวิษณุ พระวิษณุจึงได้เสด็จลงมาต่อหน้าของนางและพระวิษณุให้สัญญาว่าจะประทานพรให้กับนางหนึ่งประการ นางก็ได้ขอพรว่า ให้ตนเองได้กลับไปเป็นเหมือนเดิมแต่ว่าพระวิษณุได้ปฏิเสธเนื่องจากคำสาปของฤๅษีไม่อาจลบล้างได้ นางจึงขอพรว่าให้หินก้อนนี้เป็นหินที่ศักดิ์สิทธิ์เป็นที่ประทับของเทพเจ้าทั้งหลายตลอดไป ผู้ใดที่สัมผัสหินก้อนนี้แล้วขอให้ได้พ้นจากสังสารวัฏพระวิษณุจึงประทานพรตามความปรารถนาของนาง เมื่อเกิดเรื่องของคยาสุรหินก้อนนี้จึงได้ถูกนำมาวางเอาไว้ บนร่างกายของคยาสุร กลายเป็นส่วนหนึ่งของสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ไปการกระทำพิธีศราทคือพิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับความตาย พิธีกรรมนี้จะถูกจัดขึ้นที่ฆาฏริมฝั่งแม่น้ำฟัลกูด้านหน้าเทวาลัย โดยการถวายข้าวบิณฑบาตเพื่ออุทิศให้กับผู้ตาย พิธีกรรมนี้จะถูกจัดขึ้นที่ฆาฏริมฝั่งแม่น้ำฟัลกูด้านหน้าเทวาลัย พิธีศราทจะกล่าวโดยสังเขป มีดังนี้ ก่อนพิธีพราหมณ์จะนำแป้งสำหรับทำก้อนข้าวบิณฑบาต ๓ ผงสามสีและรูป หลังจากนั้นพราหมณ์จะให้ผู้ที่จะทำพิธีลงไปตักน้ำจากแม่น้ำฟัลกูด้านหน้าเทวาลัย เมื่อนำน้ำมาพราหมณ์จะผสมกับแป้ง แล้วปั้นเป็นก้อนกลม 3 ก้อน กลายเป็นก้อนข้าวบิณฑบาต ต่อมาจะนำก้อนข้าวบิณฑบาต เหล่านี้จุ่มลงกับผงสีและผง ในระหว่างพิธีพราหมณ์จะจุดธูปจะสวดเป็นภาษาสันสกฤตตลอดเวลา บางครั้งพราหมณ์จะให้ผู้ที่ทำพิธีกล่าวถึงชื่อผู้ที่ตายด้วย หลังจากนั้นผู้ทำพิธีก็จะนำก้อนข้าวบิณฑบาตนั้นไปเลี้ยงวัวเป็นอันเสร็จพิธี อนึ่งน่าสังเกตว่า ผู้ร่วมพิธีหลายคนยังคงโศกเศร้าซึ่งแสดงให้เห็นว่าญาติพี่น้องจะเสียชีวิต

บทสรุป

รอยพระวิษณุบาท คือรอยพระบาทแห่งองค์พระวิษณุเทพ ที่ได้ใช้ปราบเหล่ายักษ์และเหล่าอสูร และได้ประทานให้แก่สาวกผู้ศรัทธาต่อพระองค์ รอยพระวิษณุบาทนั้น ตามความเชื่อของลัทธิไวษณพนิกาย คือนิยายที่นับถือพระนารายณ์เป็นใหญ่ ถือว่าเป็นของมงคลสูงสุดและเป็นเสมือนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่องค์มหาเทพที่ได้มอบประทานให้ไว้แก่เหล่าสาวกผู้ศรัทธา รอยพระวิษณุบาทมักจะปรากฏอยู่บนหินสีดำ ยืนยันตามคัมภีร์ทางศาสนาว่ามีอยู่ 5 แห่ง คือที่ทริทวาร พัทรีนาถ คยา ราเมศวร และวารณสี การบูชาพระวิษณุบาทนั้นมักจะบูชาด้วยดอกไม้มณฑลและของหอม รอยพระวิษณุบาทที่มีระบุตามตำนานกล่าวว่ามียูสองประเภท คือรอยพระวิษณุบาทที่เป็นรอยพระบาทคู่ และรอยพระวิษณุบาทที่เป็นรอยพระบาทเดี่ยว ได้แก่ รอยพระวิษณุบาทคู่ คือรอยพระวิษณุบาทปางโมहिณี ปางฤๅษีระ ปางหทัยครีวาวตาร ปางฤๅษีกบิล ปางพระพลเทพ ปางฤๅษีवास ปางฤๅษีศุกกะเทพ ปางฤๅษีกุมารทั้งสี่ ปางเทวฤๅษีนาถะ ปางธันวันตรี ปางปฤตุ ปางฤๅษะ ปางพระหัตตเตชระและปางยัญญเทพ ส่วนรอยพระวิษณุบาทเดี่ยว คือรอยพระวิษณุบาทปางรามาวตาร ปางฤๅษณาวตาร ปางวามนาวตาร และปางปรศุรามาวตาร มีเทวสถานที่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานรอยพระวิษณุบาทอันศักดิ์สิทธิ์ที่ยิ่งใหญ่มีชื่อเสียงที่สุดของอินเดีย กลุ่มถ้ำวิหารที่ถ้ำเอลูราเอเลฟันตะ หน้าเมืองบอมเบย์ทางอินเดียตะวันตก ทางด้านตะวันออกของอินเดียในแถบเบงกอลรัฐอัสสัมพิหารมีเทวาลัย

เช่นกันส่วนอินเดียใต้ บริเวณที่ราบสูงแดคข่านทมิฬนาดู โอริสสา พูบาเนสวาร์ ปูรี มัทราสมีเทวสถานบูชา รอยพระวิษณุบาทอยู่เป็นอันมากเช่นกัน รอยพระวิษณุบาทที่มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์วิษณุปุราณะ และปรากฏ อยู่ในคัมภีร์รามายณะ ซึ่งเป็นความเชื่อที่ยิ่งใหญ่ของชาวอินเดียที่เคารพนับถือพระวิษณุเป็นหลัก เนื้อหาใน คัมภีร์กล่าวเล่าเอาไว้ว่า รอยพระวิษณุบาทคือรอยพระบาทแห่งองค์วิษณุเทพ อันเป็นของมงคลสูงสุดมี ปรากฏอยู่ ณ สถานที่อันเป็นมงคล คือที่เมืองหริทวาร เมืองคยาसीสะ เมืองพัทรีนาถ เมืองรามเศวรและที่ เมืองวารณสี รอยพระวิษณุบาทนี้เป็นที่เล่าขานว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำเมือง หากเมืองใดมีรอยพระวิษณุ บาทแล้วเมืองนั้น ก็จะมีแต่ความเป็นมงคล และอุดมสมบูรณ์ที่สุด ประดุจดั่งได้รับพรจากองค์มหาเทพวิษณุ และบุคคลใดได้มากราบสักการะบูชา ก็จะมีแต่ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต

เอกสารอ้างอิง

- พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. (2514). ลิลิตนารายณ์ ๑๐ ปาง. กรุงเทพมหานคร: มิตรสยาม.
- จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2532). ปุราณะ. กรุงเทพมหานคร: นิตยสารไทย.
- กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. (2546). นิทานโบราณคดี. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า.
- พระมหाराชาครูพิธิศรีวิสุทธิคุณ. (2509). ตำนานพระภูมิ. กรุงเทพมหานคร: พระนคร.
- อุระคินทร์ วิริยะบูรณะ. (2509). ตำนานเทพและสิ่งศักดิ์สิทธิ์. กรุงเทพมหานคร: พระนคร.
- พระราชครูวามเทพมุนี. (2509). ตำนานมหาเทพ. กรุงเทพมหานคร: พระนคร.
- สมพงษ์ งามแสงรัตน์. (2550). หริทวารประตูลู่พระเจ้า. กรุงเทพมหานคร: วงกลม.
- ศานติ ภักดีคำ. (2556). พระนารายณ์ผู้ปราบยุคเข็ญ. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- อติเทพ เทวินทร์. (2550). ตำนานพิธิกวนเกษียรสมุทร. กรุงเทพมหานคร: ไพลิน.
- มนตรี จันทร์ศิริ. (2553). ตำนานมหาเทพแห่งสรวงสวรรค์. กรุงเทพมหานคร: เสาชิงช้า.
- มาลินี ฝิโลประการ. (2547). รามเกียรติ์. กรุงเทพมหานคร: สยามการพิมพ์.
- พรหมศักดิ์ เจิมสวัสดิ์. (2553). คนกับพระเป็นเจ้า. กรุงเทพมหานคร: สยาม